

Selján Péter

Új fejezet az iráni atomvitában, avagy Irán szerepe a közel-keleti hatalmi játszmában

Az ENSZ BT öt állandó tagjának és Németországnak (P5+1) 2015. április 2-án, 18 hónap intenzív tárgyalást követően sikerült történelmi jelentőségű előzetes megállapodásra jutnia Iránnal az atomprogramját illetően. Az Iráni Iszlám Köztársaság az utóbbi években a közel-keleti konfliktusokat kihasználva sikeresen növelte befolyását a régióban, és megkerülhetetlen szereplőjévé vált a szíriai polgárháborúnak, valamint az Iszlám Állam elleni harcnak Irakban. Ennek eredményeként kiéleződött az ellentét a perzsa állam és Szaúd-Arábia között, illetve fokozódott a síita–szunnita feszültség a régióban. Mivel Izrael is egyre jobban aggódik amiatt, hogy a nemzetközi közösség olyan alkut köt Iránnal, mely nem akadályozza meg, hogy a perzsa állam atomfegyverre tegyen szert, a zsidó állam és a szaúdi királyság kész együttműködni egymással Iránnal szemben.

Az iráni atomprogramról

Irán 1968-ban az elsők között írta alá az atomsorompó-szerződést (NPT), melynek értelmében a nukleáris fegyverekről történő lemondásért és az ezt bizonyítani hivatott nemzetközi ellenőrzésekhez történő hozzájárulásért cserébe szabadon hozzáférhet az atomenergia békés célú felhasználásához szükséges technológiához. 1974-ben Teherán meg is kötötte az NPT előírásainak betartását ellenőrző verifikációs rendszert üzemeltető Nemzetközi Atomenergia-ügynökséggel (NAÜ) a teljes körű biztosítéki egyezményt, amelynek alapján a kormányközi non-proliferációs szervezet rendszeresen ellenőrizheti Irán nukleáris tevékenységét. Irán az első kis teljesítményű kísérleti atomreaktorát még az Egyesült Államoktól vásárolta az 1960-as évek végén, ám komolyabb fejlesztésekhez csak az 1970-es években látott hozzá. Az 1979-es iszlám forradalmat követően Khomeini ajatollah leállította a programot, és azt csak az 1980-as évek közepén indították újra.¹

Az iráni nukleáris program haladása 2002-ben keltette fel igazán a nemzetközi közösség figyelmét, miután egy iráni ellenzéki csoport bejelentette, hogy titokban Natanz közelében urándúsításhoz kapcsolódó létesítmény, Arakban pedig nehézvízmű építése zajlik. A NAÜ ezt követően felszólította Iránt, hogy függessen fel minden urándúsítással kapcsolatos tevékenységet, bizalomerősítő lépésként pedig írja alá az NPT kiegészítő jegyzőkönyvét, amire 2003 végén sor is került. Bár e jegyzőkönyv ratifikációja végül elmaradt, Irán vállalta: a rendelkezéseinek megfelelően biztosítja, hogy a NAÜ ellenőrei bejelentés nélkül ellenőrzéseket végezhesenek bárhol az országban. Teherán később ideiglenesen felfüggesztette az urándúsítást (2003-tól 2006-ig), és ígéretet tett arra, hogy szorosan

¹ N. Rózsa Erzsébet: Az iráni atomvita. *Nemzet és Biztonság*, 2008. 9. sz. 19–27. o.

együttműködik a NAÜ ellenőreivel, az Európai Unió pedig elismerte, hogy az NPT előírásaival összhangban Iránnak joga van a nukleáris energia békés célú felhasználására. Ezt akkor Washington is elfogadta, bár mindvégig szkeptikus maradt az iráni atomprogram lehetséges katonai dimenziójával kapcsolatban. A NAÜ 2003 ősze után sokszor méltatta az EU3 államok (Franciaország, Németország, Nagy-Britannia), az EU kül- és biztonságpolitikai főmegbízottja, Javier Solana és az iráni kormány képviselői közötti tárgyalásokon elért eredményeket, ugyanakkor egyre gyakrabban állapította meg, hogy Irán nem tesz eleget maradéktalanul minden kötelezettségének. A NAÜ végül három év intenzív ellenőrzés után sem tudta egyértelműen megállapítani, hogy az iráni atomprogram csak békés szándékú lenne, ezért az ENSZ Biztonsági Tanácsának hatáskörébe tartozónak minősítette az ügyet.²

Irán mindig is ragaszkodott ahhoz, hogy atomprogramja nem katonai jellegű, az NPT értelmében pedig joga van a nukleáris energia békés célú felhasználásához. A perzsa állam nukleáris tevékenységét övező túl nagy nemzetközi bizonytalanság miatt azonban az ENSZ Biztonsági Tanácsa végül szankciókat vezetett be Iránnal szemben (2006/1737, 2007/1747, 2008/1803, 2010/1929).³ Az első szankciók a nukleáris anyagok és technológiák szállítását korlátozták, később fegyverembargót vezettek be, bankszámlákat zároltak, utazási korlátozásokat léptettek életbe. A 2010-ben bevezetett szankciók már az iráni bankrendszert is sújtották. Ezzel egyidejűleg az Egyesült Államok és az Európai Unió is hasonló lépéseket tett, tovább szigorítva és bonyolítva az Iránnal szembeni szankciós rezsim rendszerét.⁴

Irán részéről a vita rendezésének egyik fő nehézsége az idegen hatalmaktól való függés elkerülésének szükségessége, mely az iráni alkotmányban is szerepel, és a történelmi tapasztalatokra is visszavezethető. Irán számára az atomenergia nemcsak azért fontos, mert az ország kőolaj- és földgázkészletei végesek, hanem azért is, mert az iráni logika szerint a gazdasági függetlenség egyben politikai függetlenséget is biztosítana számára. Ebből kifolyólag Teheránban úgy látják, hogy a Nyugat éppen azért utasítja el az iráni atomprogramot, mert azon keresztül függetlenebbé válhat, az országgal szemben fokozódó nemzetközi nyomás pedig csupán megerősíti ennek az elméletnek a helyességét.⁵

A nemzetközi közösség részéről érthető, hogy egy politikailag megbízhatatlannak tartott államnak a fejlett országok nem kívánnak modern technológiát átadni.⁶ Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a síita Iránt ellenséges szunnita államok veszik körül: a Perzsa (Arab)-öböl túlpartján ott áll vele szemben a síitaellenes Szaúd-Arábia, Irakban és Szíriában szunnita felkelőkkel kell megküzdenie, a környezetében pedig atomfegyverrel rendelkező államok is találhatóak (Pakisztán, India, Oroszország, Izrael). Ráadásul Irán 1979 óta szemben áll a világ legerősebb hatalmával, az Egyesült Államokkal is.

2 Gazdik Gyula: *Az Iránnal szembeni amerikai szankciópolitika múltja és jelene (II.)*. *Nemzet és Biztonság*, 2010. 6. sz. 6–8. o.

3 Uo. 11–14. o.

4 BBC News: *Iran nuclear crisis: What are the sanctions?* 2015. 03. 30.

5 Kelemen Csaba: *Az iráni külpolitika a biztonságelmélet szemszögéből*. *Nemzet és Biztonság*, 2012. 2. sz. 12. o.

6 N. Rózsa Erzsébet: *Az iráni atomvita* i. m. 22–24. o.

A fordulópont

A vita tovább folytatódott, mivel Irán nem volt hajlandó lemondani az urándúsításról, valamint nem kívánta végleg felfüggeszteni a plutónium üzemanyagú araki reaktor építését. Mindeközben Teherán folyamatosan együttműködött a NAÜ-vel a vitás kérdések tisztázása érdekében, bár később felmondta a 2003 végén aláírt kiegészítő jegyzőkönyvet. Az iráni atomvitáról szóló tárgyalások folytatására egyfelől az adott lehetőséget, hogy Barack Obama amerikai elnök úgy látta, az örökös szankciók és az elszigetelés politikája helyett érdemesebb aktív diplomáciai erőfeszítésekkel próbálkozni. Másfelől az is reményre adott okot, hogy a nyolc év után, 2013 augusztusában Mahmúd Ahmadinezsádot az elnöki székben felváltó, mérsékeltebb Haszan Rouháni nagyobb rugalmasságot ígért az ország vitatott atomprogramjáról szóló nemzetközi tárgyalásokban, egy hónappal később pedig felhatalmazást is kapott Khamenei ajatollahtól, hogy közvetlen tárgyalásokat folytasson az Egyesült Államokkal.⁷

Az amerikai elnököt sokan bírálták, hogy túlságosan békülékeny Iránnal. A 2009-ben Nobel-békedíjjal kitüntetett Obamának ugyanakkor meggyőződése, hogy az Egyesült Államoknak elég magabiztosnak kell lennie ahhoz, hogy bizonyos mértékű kockázatot vállalva új lehetőségek után nézzen, miközben továbbra is megőrzi elrettentési képességét és katonai fölényét. Obama szerint a diplomáciai kezdeményezésnél nincs jobb megoldás annak megakadályozására, hogy Irán nukleáris fegyverre tegyen szert. Bár egy katonai akcióval néhány évet lehetne késleltetni az iráni atomprogram haladását, szinte biztosra vehető, hogy egyúttal annak mihamarabbi újraindítására és felgyorsítására ösztönöznék Teheránt. Ráadásul önmagukban a szankciók sem fognak eredményre vezetni, hiszen ahogy telik az idő, Irán a színpalak mögött tovább fejlesztheti nukleáris infrastruktúráját. Be kell látni, hogy az irániak számára az atomprogram egy fontos, szimbolikus jelentőségű nemzeti ügy, amelyre büszkék lehetnek, ezért egy iráni vezető sem fog róla teljesen lemondani.⁸

Az iráni nukleáris tárgyalások 2012-ben kerültek új mederbe, melynek egyik első eredményeként 2013. november 24-én sikerült megkötni egy átmeneti megállapodást Iránnal, a minden vitás kérdést rendező, végleges megállapodás előkészítéseként. Az átfogó megállapodás részleteinek kidolgozására először 6 hónapot szántak, később a határidőt egy évre, majd 2015. március 31-re módosították. A tárgyalások 2015. április 2-án értek újabb fordulóponthoz, miután az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai és Németország (P5+1) tető alá hozott egy nukleáris keretmegállapodást a perzsa állammal a vele szemben életbe léptetett nemzetközi és egyoldalú szankciók feloldásának ígéretéért cserébe.⁹

Az előzetes megállapodás¹⁰ szerint Irán széles körű hozzáférést biztosít a NAÜ ellenőrei számára, a következő 15 évben nem épít új urándúsító létesítményt, és a jövőben 3,7

7 Sridharan, Vasudevan: Iran's Ayatollah Ali Khamenei Softens Stand on Nuclear Talks. *International Business Times*, 2013. 09. 18.

8 Friedman, Thomas L.: Iran and the Obama Doctrine. *The New York Times*, 2015. 04. 05.

9 N. Rózsa Erzsébet: Az iráni nukleáris keretmegállapodás. *KKI-tanulmányok*, T-2015/3. Budapest, 2015. 04. 08. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 6–7. o.

10 Broad, William J. – Pecanha, Sergio: A Simple Guide to the Nuclear Negotiations With Iran. *The New York Times*, 2015. 04. 02.

százalék fölött nem folytat majd urándúsítást. A már meglévő, alacsonyan dúsított urán-készletét a töredékére (96 százalékkal), a centrifugáinak számát egyharmadára csökkenti, az araki nehévízművet pedig átalakítják, hogy ne legyen képes atomfegyver építéséhez felhasználható plutóniumot előállítani. A perzsa állam a nukleáris létesítményeinek működtetéséhez valóban szükséges fűtőanyagot beszerezheti majd a világpiacon, a békés célú kutatásokhoz és fejlesztésekhez pedig számíthat majd a nemzetközi közösség támogatására. Mindezt cserébe az iráni atomprogram körüli viták miatt kirótt valamennyi szankciót fokozatosan feloldja majd az Európai Unió és az Egyesült Államok.¹¹

A keretmegállapodás jelentőségét tehát az adja, hogy annak eredményeként Irán nem lesz képes atomfegyverhez felhasználható plutónium előállítására, a natanzi urándúsító centrifugák számának korlátozásával, valamint a fordóbeli urándúsítás felfüggesztésével pedig összességében a jelenlegi 2-3 hónapról várhatóan 12 hónapra tolódhat ki az az időkeret, amelyre Iránnak szüksége lenne első atomfegyverének előállítására, amennyiben megszületne erről a politikai döntés. Ez az egyéves periódus azonban bőven elég lenne akár az Egyesült Államoknak, akár Izraelnek a beavatkozásra, ha Irán mégsem tenne eleget kötelezettségeinek.

Szaúd-Arábia és Izrael reakciója

A keretmegállapodást a többség pozitív fejleményként üdvözölte, míg az amerikai kongresszus,¹² Izrael és Szaúd-Arábia komoly kritikával fogadta, arra hivatkozva, hogy ezzel még továbbra sincs semmilyen garancia arra, hogy Irán nem lesz képes atomfegyvert előállítani és azzal más államokat fenyegetni. A zsidó állam és a szaúdi királyság, egymás örök ellenségei 2015 júniusának elején hozták nyilvánosságra, hogy 2014 eleje óta öt alkalommal folytattak titkos tárgyalásokat a közös ellenségük, Irán miatt.¹³ Mindezt annak ellenére, hogy Szaúd-Arábia máig nem ismerte el Izrael létezéshez való jogát, Izrael pedig nem fogadja el a szaúdiak békejavaslatát egy palesztin állam létrehozására. A két ország álláspontja Iránnal kapcsolatban azonban megegyezik: szerintük a perzsa állam a Közel-Kelet leigázására törekszik, ezért meg kell állítani. Látható tehát, hogy az iráni atomprogram miatt magukat leginkább fenyegetve érző Izrael és Szaúd-Arábia között a nukleáris tárgyalások folyamányaként javult a kapcsolat az utóbbi években. Ez sokak számára meglepően hangzik, de nem hivatalos formában már az előző évtizedekben is volt kapcsolat a két ország között, a közös ellenséggel való szembenézés pedig érthető módon eredményezheti a kapcsolatok szorosabbra fűzését vagy akár egy regionális együttműködés kialakítását.¹⁴

Barack Obama amerikai elnök az iráni nukleáris tárgyalások előrehaladása miatti aggodalmuknak leginkább hangot adó Perzsa (Arab)-öböl menti arab országokat és Izraelt is igyekezett megnyugtatni, hogy továbbra is számíthatnak az Egyesült Államok támogatására. Ennek tolmácsolására hívta meg 2015 májusában az Öböl Menti Együttműködési

11 BBC News: *Iran nuclear talks: 'Framework' deal agreed*. 2015. 04. 03.

12 Péczeli Anna: *Az amerikai törvényhozás és az iráni nukleáris kérdés*. *AJRC-Elemzések*, 2015/E.01. 2015. 04. 20.

13 Lake, Eli: *Israelis and Saudis Reveal Secret Talks to Thwart Iran*. *Bloomberg View*, 2015. 06. 04.

14 Orkaby, Asher: *Rivals With Benefits*. *Foreign Affairs*, 2015. 03. 13.

Tanács (GCC) tagállamait az amerikai elnök, ahol megerősítette, hogy az Egyesült Államok elkötelezett a GCC-országok (Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Omán, Kuvait, Bahrein és Katar) biztonsága mellett, ezért segíteni fogja ezen országokat a védelmi képességeik fejlesztésében, illetve egy rakétavédelmi ernyő kialakításában.¹⁵

Az Obama-adminisztráció Izrael felé is jelezte, hogy az átfogó nukleáris megállapodás aláírása esetén kész kompenzálni a zsidó államot. Sajtóértesülések szerint 2015 májusában meg is kezdődtek az erről szóló egyeztetések.¹⁶ Mindeközben az Egyesült Államok bejelentette, hogy Izraelnek 3000 Hellfire rakétát, 250 közepes hatótávolságú levegő–levegő rakétát, 4100 siklóbombát és 50 bunkerromboló bombát, míg Szaúd-Arábiának többek között 10 Seahawk helikoptert kíván eladni.¹⁷ További fejlemény, hogy az amerikai és az izraeli légierő között június elején hivatalos együttműködési megállapodás jött létre.¹⁸

Kérdés ugyanakkor, hogy az Iránnal történő megállapodás mennyiben gátolná meg a tömegpusztító fegyverek proliferációját a térségben. A sajtóban megjelent információk szerint ugyanis Szaúd-Arábia és több kisebb arab állam is azt tervezi, hogy ha a Nyugat bármilyen szintű urándúsítási kapacitás megtartását engedélyezi Iránnak, akkor ők is kifejlesztik majd maguknak ugyanazt a képességet. Obama szerint azonban hivatalosan nem tett ilyen nyilatkozatot senki, Szaúd-Arábiának pedig azért sem állna érdekében egy saját atomprogram elindítása, mert az Egyesült Államok partnersége sokkal komolyabb elrettentő erővel bírhat számára, mint egy önálló nukleáris képesség kifejlesztése.¹⁹ A szunnita arab államoknak az az álláspontja, hogy ha Irán megtarthatja az urándúsítási képességét és kutatás-fejlesztési programját, akkor senki sem mondhatja nekik, hogy ők nem követhetik Iránt ugyanezen az úton. Szaúd-Arábia ugyanakkor évekkel van lemaradva a perzsa állam mögött ezen a téren, így külső segítség nélkül nehezen boldogulna, a Nukleáris Szállítók Csoportja (*Nuclear Supplier Group*) viszont nem adna át minden szükséges elemet a közel-keleti országoknak. Külső segítségként Észak-Korea és Pakisztán jöhetne szóba. Utóbbi, ha kész atombombát nem is, nukleáris technológiát valószínűleg hajlandó lenne átadni Szaúd-Arábiának. Ez csak spekuláció, de amennyiben az iráni atomprogramról szóló megállapodás miatt a Közel-Keleten újabb államok próbálnának meg atomfegyverre szert tenni, azzal az immáron 12 éve húzódó iráni atomvita rendezését szolgáló megegyezés ahelyett, hogy meggátolná a nukleáris fegyverek proliferációját a térségben, inkább elősegítené azt.²⁰

Végső megoldás: a megállapodás

Izrael számára már évek óta az iráni atomprogram megfékezése az egyik központi biztonságpolitikai téma. Benjámín Netanjahu izraeli miniszterelnök rendszeresen hangoztatta, hogy a zsidó állam számára egy iráni atomfegyver nem csupán stratégiai fenyegetést, ha-

15 Pace, Julie: Obama offers Gulf nations „ironclad” pledge to boost security amid anxiety over Iran deal. *Associated Press*, 2015. 05. 14.

16 Harel, Amos: Washington, Jerusalem discussing massive compensation for Iranian nuclear deal. *Haaretz*, 2015. 05. 20.

17 AFP: US to sell bombs to Israel, helicopters to Saudis. *Yahoo News*, 2015. 05. 20.

18 Israeli Air Force: Strategic Accord Signed with USAF. 2015. 06. 09.

19 Goldberg, Jeffrey: 'Look ... It's My Name on This': Obama Defends the Iran Nuclear Deal. *The Atlantic*, 2015. 05. 21.

20 Sanger, David E.: Saudi Arabia Promises to Match Iran in Nuclear Capability. *The New York Times*, 2015. 05. 13.

nem létfenyegetést jelentene. Az izraeli biztonsági szektor a miniszterelnök álláspontjával ellentétben türelmesebbnek és toleránsabbnak bizonyult egy esetleges megállapodást illetően, bízva az iráni nukleáris tevékenység szoros nyomon követésében, illetve a perzsa atomprogram haladásának titkos akciókkal (kibertámadások, atomtudósok elleni merényletek) történő hátráltatásában.

2015 márciusának elején a republikánusok meghívására Netanjahu beszédet mondott az amerikai Kongresszus előtt, amelyben hangsúlyozta, hogy nem szabad „rossz alkut” kötni Iránnal, amely érintetlenül hagyja nukleáris infrastruktúrájának nagy részét, és anélkül oldaná fel a szankciókat, hogy Teherán véglegesen lemondana az atomprogramjáról.²¹ Egyes szakértők szerint azonban az ehhez hasonló maximalista elvárásokhoz való ragaszkodás és a tető alá hozható megállapodások elutasítása miatt nem került sor az iráni atomprogram megfékezésére már akkor, amikor a perzsa állam még csak 164 urándúsító centrifugával rendelkezett, és 10 évre volt egy atombomba előállításától. Iránnak ma már 19 ezer centrifugája van (bár ebből csak 10 ezer üzemel), és akár hónapok alatt képes lenne nukleáris fegyvert előállítani. Valószínűsíthető tehát, hogy átfogó megállapodás hiányában a perzsa államnak körülbelül 50 ezer centrifugája lenne 10 év múlva, sokkal nagyobb dúsított uránkészlettel, új nukleáris létesítményekkel, több atomtudóssal és műszaki szakemberrel, valamint egy plutónium előállítására képes nehésvízművel. Megjegyzendő továbbá, hogy Irán már 2008 óta rendelkezik az atombomba megépítéséhez leginkább szükséges képességekkel (centrifugák gyártása, urándúsítás), mégsem építette meg az első bombáját. Az izraeli miniszterelnök eközben már 20 éve állítja, hogy Irán egy nukleáris fegyver előállításának a küszöbén áll, az utóbbi 10 évben pedig rendszeresen azt hangoztatta, hogy Irán csupán 1 évre van a bombától.²² Ezzel szemben amellet, hogy a nyugati államok és Izrael szabotázsakciói is akadályozták az iráni atomprogram haladását, minden bizonnyal Teherán döntött úgy, hogy a nemzetközi következmények elkerülése érdekében inkább nem megy el az atombomba megépítéséig.²³

Bizonyos tekintetben érdemes párhuzamot vonnunk az iráni és az izraeli atomprogram között. 1986 óta ugyanis általánosan elfogadott tény, hogy a zsidó állam rendelkezik atomfegyverrel, miután Mordechai Vanunu, az izraeli Dimona nukleáris létesítmény egyik dolgozója a sajtó elé tárta az erre vonatkozó bizonyítékait, habár ezt Izrael a kétértelműség politikáját követve hivatalosan sem cáfolni, sem megerősíteni nem hajlandó. Teherán pedig ebből a szempontból hasonló helyzetben van atomprogramja miatt, mint az Izrael esetében az 1960-as években volt megfigyelhető: a vitatott atomprogramjukat folytató országok az elején még nem határozzák el teljesen, hogy meddig menjenek el nukleáris képességük fejlesztésében, ezzel pedig sokáig bizonytalanságban hagyják az aggódó nemzetközi közösséget. A jelek szerint tehát Irán a zsidó államhoz hasonlóan szeretné nukleáris képességét kifejleszteni: csendesen, a nukleáris kétértelműség politikájának iráni útját járva. Ez kifejezetten kényelmes lenne Teherán számára, hiszen az NPT részes állama-

21 Borger, Julian – Beaumont, Peter – Black, Ian: [Between the lines of Binyamin Netanyahu's speech to Congress](#). *The Guardian*, 2015. 03. 03.

22 Benjámin Netanjahu izraeli miniszterelnök 1996. július 10-én az amerikai kongresszus előtt elmondott beszédében Iránt az egyik legveszélyesebb fenyegetésként említette, hangsúlyozva, hogy amennyiben atomfegyverre tenne szert, az katasztrofális következményekkel járna az egész világ számára. [Israel Prime Minister Speech](#). C-Span, 1996. 07. 10.

23 Zakaria, Fareed: [Netanyahu enters never-never land](#). *The Washington Post*, 2015. 03. 05.

ként szert tehetne a nukleáris elrettentés birtoklásának előnyére, és növelhetné tekintélyét, miközben csökkentené a nemzetközi közösséggel való súrlódások mértékét. Irán éppen ezért továbbra is azt fogja állítani, hogy atomprogramja kizárólag békés célokat szolgál. Ez az iráni kétértelműség komoly problémát jelent a nemzetközi nukleáris non-proliferációs rendszer mellett az átlátszatlanságnak legitimitást adó Izraelnek is.²⁴

Kérdés ugyanakkor, hogy a tárgyalások előrehaladtával meddig lesz tartható ez a fajta iráni kétértelműség. Az átfogó megállapodásnak ugyanis a Nyugat elvárásai szerint biztosítania kell, hogy minden kérdés tisztázódik majd Irán atomprogramjának lehetséges katonai dimenziójával kapcsolatban. Bár erre kevés esély van, és számos lényeges kérdés sokáig megválaszolatlanul maradhat, nyugati tisztségviselők szerint így is lehetséges a megegyezés.²⁵ Irán részéről azonban bármiféle végső megállapodás csak Khamenei ajatollah beleegyezésével köthető meg. A perzsa állam legfőbb vallási vezetője pedig korábban bírálta a nyugati országokat, amiért az átfogó megállapodás elfogadására kijelölt június 30-i határidő közeledtével szerinte újabb követelésekkel hozakodtak elő, majd kijelentette, hogy iráni katonai létesítményekbe nem engedik majd be a NAÜ ellenőreit, és atomtudósokkal sem beszélhetnek majd. Márpedig a keretmegállapodással kapcsolatos szkeptizmus egyik fő oka éppen a bárhol és bármikor elvégezhető ellenőrzésekhez való iráni hozzájárulás hiánya.²⁶

Az Irán és a P5+1 országok között zajló nukleáris tárgyalásokat aggódva figyelő Szaúd-Arábia és szövetségesei például legtöbbször arra hivatkoznak, hogy a perzsa állam egy „agresszív”, „destabilizáló”, „megbízhatatlan”, „kiszámíthatatlan” és ezért „nagyon veszélyes” szereplő a közel-keleti régióban, a szankciók feloldása pedig nagymértékben növelné az erőforrásait, amivel tovább mélyíthetné befolyását a térségben. Paul Pillar szerint, aki korábban 28 évig dolgozott a CIA-nál, ez az érvelés már csak azért sem állja meg a helyét, mert amennyiben elfogadjuk, hogy Irán tényleg veszélyes, és fenyegetést jelent a szomszédaira, annál inkább meg kell akadályozni, hogy nukleáris fegyverre tegyen szert, a tárgyalások célja pedig pont ez. Mindemellett az Egyesült Államok nem teheti meg, hogy egy sikeres megállapodást követően továbbra is fenntartsion olyan szankciókat Iránnal szemben, amelyeket a perzsa állam atomprogramja miatt vezettek be, hiszen ezzel teljesen hiteltelen tárgyalópartnernek bizonyulna.²⁷ Egyes elemzések szerint ráadásul sokkal valószínűbb, hogy a szankciók feloldásával hozzáférhetővé váló erőforrások nagyobb részét Teherán a lakosság életszínvonalának növelésére kell, hogy majd felhasználja. Tény, hogy 2012 óta Irán több milliárd dollárral támogatta szövetségeseit a régióban, ugyanakkor ezt a szankciók ellenére is megtette. Mindemellett túlzás volna azt állítani, hogy Irán a szankciók feloldásával annyira sok anyagi forrásra tenne szert, hogy a sokszorosára tudná emelni a szövetségeseinek nyújtott támogatásait, tekintettel arra, hogy talpra kell majd állítania az iráni gazdaságot.²⁸ Ugyanakkor aggasztó lehet, hogy sajtóhírek szerint az iráni

24 Selján Péter: Izrael és egy atomfegyverek nélküli Közel-Kelet esélyei. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 10. sz. 9. o.

25 Klapper, Bradley: Officials: Nuke deal won't answer Iran weapons Qs on Day 1. *Associated Press*, 2015. 06. 11.

26 Erdbrink, Thomas – Sanger, David E.: Iran's Supreme Leader Rules Out Broad Nuclear Inspections. *The New York Times*, 2015. 05. 20.

27 Pillar, Paul R.: No, Iran Isn't Destabilizing the Middle East. *The National Interest*, 2015. 06. 08.

28 Wroughton, Lesley – Wilkin, Sam: Iran will need to spend most of any post-sanctions windfall at home. *Reuters*, 2015. 05. 25.

kormány az utóbbi hónapokban fegyverszállítmányokat és pénzt küldött az afganisztáni táliboknak, hogy megelőzze az Iszlám Állam térnyerését az országban, valamint hogy el-
lensúlyozza az Egyesült Államok afganisztáni befolyását, bár Teherán tagadja, hogy anyagi
vagy katonai támogatást nyújtana a táliboknak.²⁹

Az iráni atomprogramról szóló megállapodásnak két alternatívájáról szokás beszél-
ni, az egyik a szankciók fenntartása, a másik egy katonai akció. Bár Irán tagadja, hogy a
szankciók miatt vált engedékenyebbé a tárgyalásokon, az atomprogramja miatt az ország-
gal szemben bevezetett korlátozó intézkedések komoly negatív hatással voltak az iráni
lakosság életszínvonalára, noha az ország nem szigetelődött el teljesen, hiszen a környe-
zetében lévő államok (Szíria, Irak, Afganisztán) mellett Indiával és Kínával is megőrizte
gazdasági kapcsolatait. Tehát a szankciók ugyan képesek voltak megszorogatni az iráni
gazdaságot, az atomprogram előrehaladását azonban nem akasztották meg. Ha a szank-
cióktól nem lehet igazi eredményt várni, akkor elvileg marad a katonai akció. A perzsa
állam azonban már túl nagy nukleáris infrastruktúrával rendelkezik szerte az országban,
ráadásul egyes létesítmények jól védett helyeken találhatóak. Egy széles körű amerikai
vagy izraeli támadás Irán ellen minden bizonnyal többet ártana, mint használna, és egé-
szén biztosan nem maradna válaszreakció nélkül.³⁰ Az Iránnal szemben létrejött nemzet-
közi szankciós rezsim valószínűleg felbomlana, Oroszország és Kína biztosan elítélné az
akciót, Irán pedig egy provokálatlan invázió áldozataként mutatkozhatna, és az elrettentő
képesség szükségességére hivatkozva azonnal hozzálátna első atombombájának megépít-
éséhez.³¹

Irán szerepe a régióban

Az iráni atomprogramról szóló tárgyalásoknak, illetve a 2015 tavaszán kötött keretmeg-
állapodás jelentőségének és várható következményeinek megértéséhez érdemes regioná-
lis kontextusba helyezni az atomvitát, és áttekinteni az iszlám köztársaság szerepét a Kö-
zel-Keleten. Az elmúlt évtizedekben Irán komoly regionális hatalommá vált, amely képes
határozottan képviselni érdekeit a térségben, ez pedig a jelenlegi közel-keleti konfliktusok,
legfőképpen az Iszlám Állam elleni harc és a szíriai polgárháború rendezésének egyik
megkerülhetetlen szereplőjévé tette Washington számára. Az Egyesült Államok régi szö-
vetségei, Izrael és Szaúd-Arábia tehát okkal tartanak attól, hogy egy átfogó megállapo-
dás aláírása esetén, a szankciók feloldásával esetleg jelentős mértékben megerősödő Irán
tovább tudná növelni befolyását a régióban.

A közel-keleti régió instabilitásának hátterében részben valóban a síita Irán és a szun-
nita Szaúd-Arábia rivalizálása áll. A két ország szembenállása jól tetten érhető Szíriában,
ahol a szaúdi királyság a szíriai felkelők egyik fő támogatója, míg a libanoni síita Hezbol-
lah, Irán szövetségese a polgárháború kezdete óta harcol a kormányerők oldalán. A perzsa
állam és Szaúd-Arábia jellemzően egymást okolják a regionális konfliktusok kialakulá-
sáért, ahogy az legutóbb Jemen esetében volt megfigyelhető. Egyes elemzők szerint Irán

29 Stancati, Margherita: *Iran Backs Taliban With Cash and Arms*. *The Wall Street Journal*, 2015. 06. 11.

30 Selján Péter: *A nuclear Iran: Fears and prospects*. *Aarms*, 2010. 2. szm. 321–322. o.

31 Zakaria, Fareed: *A nuclear deal with Iran is the best option*. *The Washington Post*, 2015. 04. 02.

a lehető legnagyobb befolyásra törekszik Irakban, Szíriában, Libanonban, Bahreinben és Jemenben, hogy ellensúlyozhassa az Egyesült Államok és a szunnita országok erejét a régióban. Az utóbbi évek káoszát kihasználva pedig sikerült is egyre befolyásosabb hatalmi pozícióba kerülnie.

Az Iszlám Állam elleni harc alakulását folyamatosan nyomon követők számára jól látható, hogy az iraki biztonsági erők kudarcai miatt az iszlamista fegyveresek kezére kerülő városok visszaszerzéséért vívott harcokban a kurd pesmergák mellett a Teherán támogatását élvező síita csoportok bizonyultak a leginkább alkalmasnak arra, hogy visszaszorítsák az extremisták terjeszkedését. Az Egyesült Államok 2015 első felében kifejezetten vonakodott attól, hogy síita, sok esetben Iránhoz köthető fegyveres csoportokkal működjön együtt. Ramádi 2015. májusi eleste után azonban Anbar tartomány kormányzótanácsa egyhangúan úgy döntött, hogy elfogadják a síita önkéntesek segítségét. Ennek eredményeként az amerikai és az iraki vezetők Anbar területének visszafoglalása érdekében jóváhagyták a síita harcosok alkalmazását mindaddig, amíg a bagdadi kormány parancsainak engedelmessé nem válnak, nem pedig Teheránnak. Az iraki vezetésnek ugyanakkor nagyon oda kell figyelnie, hogy elkerülje egy újabb szunnita–síita szektariánus konfliktus kialakulását a lakosságon belül, miközben az Iszlám Állam épp ezt akarja elérni.³² Ezek a síita fegyveres csoportok ráadásul korábban amerikai katonák ellen harcoltak, most mégis előállt az az érdekes helyzet, hogy az Egyesült Államoknak Teherán által támogatott iraki fegyveres csoportoknak kell légi támogatást nyújtania. A két ország érdekei közötti átfedések ellenére azonban Washington továbbra sem tekintheti partnerének Iránt.³³ További veszélyt rejt magában, hogy a bagdadi síita kormány és a harcedzett síita fegyveresek támogatásával Irán egyre fokozottabban van jelen Irakban, ami idővel a szunnita fegyveresekből álló Iszlám Állam propaganda-hadjáratának malmára hajthatja a vizet.³⁴

Szíria esetében is érdekes a helyzet. Haszan Rouhání iráni elnök szerint a szíriai felkelőket támogató arab és nyugati országok elszámították magukat, és nekik köszönhető a dzsihadisták megerősödése. Ismert tény, hogy Irán fegyverekkel, katonai tanácsadókkal és pénzzel is támogatja a damaszkuszi kormányt a négy éve zajló polgárháború kezdete óta, melyben egyre inkább az Iszlám Állam és az al-Káida szíriai szárnyának tartott al-Núszra Front tölt be meghatározó szerepet.³⁵ Iránnak a szíriai polgárháború alakulására gyakorolt befolyását jól mutatja, hogy 2015 májusában 7000 iráni és iraki (többségében iraki) fegyveres érkezett Damaszkuszba a főváros védelmének megerősítésére, miután a szíriai kormányerők az ország több pontján is területeket veszítettek a felkelőkkel és az Iszlám Állammal szemben, ezért az Aszad-rezsim Irán és Oroszország segítségét kérte.³⁶

Érdemes megnézni Bahrein esetét is, ahol Szaúd-Arábia 2011-ben katonai erővel avatkozott be a szunnita rezsim megsegítése érdekében, és az országban azóta is rendszeresek az eleinte az „arab tavasz” jegyében kezdődött síita kormányellenes tüntetések. 2015. március 6-án, a szaúdi katonák Bahreinbe érkezésének negyedik évfordulóján a síita tüntetők

32 Kenner, David – Hudson, John: U.S.: Shiite Fighters in Iraq Are a Necessary, if Unlikely, Ally. *Foreign Policy*, 2015. 06. 03.

33 Pletka, Danielle: The dangerous allure of partnering with Iran. *The Washington Post*, 2015. 02. 06.

34 Behn, Sharon: Iran Challenging Regional Balance of Power. *Voice of America*, 2015. 05. 27.

35 AFP: Iran's Rouhani says Arabs, West miscalculated in Syria. *Yahoo News*, 2015. 06. 02.

36 AFP: Iraq, Iran fighters deployed to defend Damascus: security source. *The Daily Star*, 2015. 06. 03.

a „mind az ellenállás részei vagyunk” szlogent skandálták, amelyen azt kell érteni, hogy ők is a libanoni síita Hezbollah, az iraki síita szervezetek, a jemeni huti felkelők, a szíriai kormány és a palesztin Hamász alkotta csoporthoz tartoznak, Irán vezetésével az élen. A Perzsa (Arab)-öbölben található, az Egyesült Államok 5. flottájának állomásául szolgáló kis sziget lakosságának közel 75 százaléka síita, az ország élen azonban szunnita vezetés áll. Habár a bahreini tüntetők eddig csak békés demonstrációkat szerveztek, miközben a régió más országaiban mind erőszakba torkolltak az „arab tavasz” nyomán indult kormányellenes mozgalmak, a libanoni Hezbollah képes lenne katonailag támogatni a bahreini tüntetőket, amennyiben ott is fegyveres konfliktussá eszkalálódna a belpolitikai válság. A perzsa állam növekvő befolyása miatt aggódó, a jemeni eseményeket is figyelemmel kísérő manámai kormány rendszeresen azzal vádolja Iránt, hogy Bahrein szuverenitását nem tisztelve beavatkozik az ország belpolitikai ügyeibe.³⁷ A szunnita bahreini kormány egy síita hatalomátvételtől tart, miközben Irán mindeddig csupán annyit tett, hogy hivatalos nyilatkozatokban bírálta a bahreini vezetést a kormányellenes tüntetőkkel szembeni fellépése miatt. Ali Khamenei ajatollah és Hasszán Naszrallah, a Hezbollah vezetője szerint, ha majd tényleg úgy döntenek, hogy közvetetten beavatkoznak Bahrein belpolitikai ügyeibe, az rezsimváltáshoz fog vezetni.³⁸

Irán regionális szövetségeseinek sorában meg kell még említenünk a libanoni Hezbollahot és a palesztin Hamászt is. Az 1982-ben Izrael dél-libanoni bevonulását követően megalakult Hezbollah az utóbbi években a libanoni politika egyik fontos, legitim szereplőjévé vált. Irán rendszeresen figyelmezteti a zsidó államot, hogy egy izraeli katonai akció esetén a Hezbollah rakéták záporát zúdítaná Izraelre. A síita fegyveres szervezetnek állítólag 80 ezernél is több rakétája van, amelyek képesek elérni Tel-Avivot és Haifát,³⁹ bár katonai erejét jelenleg lekötik a szíriai harcok, ezért nem valószínű, hogy kész lenne új konfliktusba bocsátkozni. Ennek a szervezetnek ugyanakkor nem csak Szíriában és Bahreinben van befolyása. A jelek szerint a jemeni huti lázadók a Hezbollah Izraellel szemben szerzett katonai tapasztalatait hasznosítva szálltak szembe az ellenük légi hadjáratot indító szaúdi királysággal.⁴⁰ A palesztin Hamász a Hezbollahnal ellentétben nem tekinthető a perzsa állam szoros szövetségeseinek, bár elfogadja Teherán támogatását. Irán számára a Hamász csupán a palesztin területek izraeli megszállását elutasító palesztin ellenállás képviselője. A Gázai-övezet ellenőrzése alatt tartó szervezet igyekszik a kisebb fegyveres csoportokat rábírní a tűzszünet betartására, ez azonban sokszor nem sikerül, így bizonyos időközönként kiújulnak a palesztin rakétatámadások és az izraeli válaszcsepások. Ez az instabil helyzet ugyanakkor nem Irán miatt alakult ki.

Gregory Gause, a nemzetközi kapcsolatok szakértője Iránt tartja a jelenlegi közel-keleti felfordulás fő geopolitikai győztesének. Teheránnak nagy a befolyása Libanonban, Szíriában, Irakban, Bahreinben, és a huti lázadók sikereit látva valószínűsíthető, hogy a jemeni események alakulására is hatással van. Gause szerint ezért a hatalmi egyensúly

37 TheTower.org Staff: Bahrain Condemns „Blatant Interference” in Its Internal Affairs by Iran. *The Tower Magazine*, 2015. 02. 04.

38 Qaidaari, Abbas: Does Iran have a card to play in Bahrain? *Al-Monitor*, 2015. 03. 17.

39 AFP: Iran warns Israel of Hezbollah rockets if attacked. *Yahoo News*, 2015. 05. 22.

40 Sobelman, Daniel: Hezbollah's Friends in Yemen Are Trying to Lure the Saudis Into a Ground War. *Foreign Policy*, 2015. 06. 11.

elméletének logikája azt diktálná, hogy egy Iránnal szembeni török–szaúdi–izraeli szövetség megalakulásával ellensúlyozza Irán hatalmi pozíciójának erősödését, erre azonban eddig nem került sor.⁴¹

Paul Pillar szerint érdemes feltenni a kérdést, hogy pontosan mit tesz Irán a Közel-Keleten, ami miatt egyesek ennyire aggódnak, és ez az aggodalomra okot adó tevékenység mégis miben tér el a régió más államainak tevékenységétől. Pillar a saját kérdésére azt a választ adta, hogy a közhiedelemmel ellentétben Irán nem tesz semmi olyat, ami különösebben agresszív, destabilizáló vagy hegemonisztikus lenne. Szerinte Irán a Közel-Kelet egyik legnagyobb államaként természetes módon törekszik minél nagyobb befolyásra a régióban, és más államokkal ellentétben nem indított háborúkat vagy rohant le szomszédos országokat. Az iráni és az amerikai érdekelletékekkel kapcsolatban pedig látni kell, hogy az Iszlám Állam elleni harcban egy oldalon áll a két ország Irakban, miközben a Jemenben kialakult konfliktusban egymással szemben helyezkednek el. Iránt sokan a huti felkelők fő támogatójaként emlegetik, ugyanakkor nem tehető felelőssé a Jemenben kialakult konfliktusért sem, bár bizonyára nincs ellenére, ha a huti síita lázadók nehézségeket okoznak Szaúd-Arábiának. Irán tehát érthető módon igyekszik ellenállni a mozgásterét szűkítő törekvéseknek, miközben más államokhoz hasonló módon próbál minél szélesebb körű szövetségesi rendszert kiépíteni. Ebből a szempontból pedig Irán teljesen racionális nemzetközi szereplőnek tekinthető.⁴² Szaúd-Arábia a status quo megőrzésére hivatkozva avatkozott be Bahreinben és Jemenben, miközben Szíriában az Aszad-rezsim ellen harcoló felkelőket támogatja. Valójában Irán is ugyanezt teszi, csak Szaúd-Arábiával szemben Szíriában és Irakban a kormányt, Bahreinben a kormányellenes tüntetőket, Jemenben pedig a huti lázadókat támogatja. Mindezt figyelembe véve nem lehet a Közel-Kelet instabilitásáért csak a perzsa államot okolni.⁴³

Összegzés

Az Iráni Iszlám Köztársaság ma stratégiaileg és geopolitikailag is a Közel-Kelet egyik meghatározó országa, leginkább természeti erőforrásai, földrajzi elhelyezkedése és a Nyugat által vitatott atomprogramja miatt. Az iszlám köztársaság egy önálló, nagyhatalmi érdekeknek magát nem alárendelő ország, ezért nem is veszi figyelembe az Egyesült Államok által dominált nemzetközi közösség iránymutatásait. Ennek tudatában eltúlzottak azok a követelések, amelyek az urándúsítás képességének teljes mértékű feladására szólítják fel Iránt. A Nyugatnak érdemes megragadnia a lehetőséget arra, hogy tárgyalásokon keresztül jobb betekintést nyerjen az iráni atomprogramba, hagyva, hogy a perzsa állam az elfogadott nemzetközi keretek között folytathassa az urándúsítást.

Az utóbbi években az iráni atomvitával kapcsolatos nemzetközi diskurzus részeként rendszeresen szóba került egy, az iráni nukleáris létesítmények elleni izraeli–amerikai katonai akció lehetősége is, ez azonban nem tekinthető reális megoldási lehetőségnek. A szakértők többsége szerint az iráni atomfegyvert ellenzők számára az egyik legkedvezőbb

41 Gause, F. Gregory: *Why isn't there an anti-Iran alliance?* *The Washington Post*, 2015. 06. 03.

42 Kelemen Csaba: i. m. 10. o.

43 Pillar, Paul: i. m.

megoldás inkább Irán küszöbállami szinten tartása lehet. Ennek lényege, hogy bár a perzsa állam rendelkezik az atomfegyver előállításához szükséges technológiával és képességekkel, a nemzetközi következményekre tekintettel tartózkodik a bomba megépítésétől.

Bár Irán valószínűleg atombombát akar előállítani, ez nem azt jelenti, hogy azt be is vetné. Inkább arról van szó, hogy Teherán szeretné kihasználni a nukleáris elrettentés képességéből fakadó előnyöket, az atomfegyver alkalmazásától azonban tartózkodna. Az elrettentés szükségességét pedig az indokolja, hogy Iránon kívül a térség összes többi közép- és nagyhatalma rendelkezik atomfegyverrel.⁴⁴ Láthatjuk, hogy mióta Észak-Koreának is van atomfegyvere, azóta máshogy kezeli az országot a nemzetközi közösség, a rezsim katonai akcióval való megdöntése pedig ma már szóba sem kerül. Minden bizonnyal Teherán is hasonló előnyökre kíván szert tenni, a hidegháború azon tapasztalatára építve, hogy a nukleáris fegyverek inkább a békét kölcsönösen szavatoló eszközök, mintsem valódi támadó fegyverek. Egy atomfegyver nem is lenne elég Irán számára ahhoz, hogy harc képtelenné tegye ellenségét egy konfliktus esetén, arra viszont igen, hogy elrettentse a katonai támadással fenyegetőket.⁴⁵

Az utóbbi években Irán valóban növelte befolyását a régióban, ezt azonban a nemzetközi rendszer racionálisan gondolkodó szereplőjeként, érthető okokból, a vele szemben bevezetett szankcióktól függetlenül tette és teszi. Az iráni atomvita rendezése esetén azonban várható, hogy a síita–szunnita ellentét tovább éleződik majd a Közel-Keleten, Izrael és Szaúd-Arábia között pedig elképzelhető a kapcsolatok fokozatos javulása.

---

44 Selján Péter: *A nuclear Iran: Fears and prospects*. i. m. 316. o.

45 Rác András: *Adalékok az iráni katonai fejlesztések háttéréhez*. *Nemzet és Biztonság*, 2008. 3. sz. 42–44. o.